

Васьківська Галина,
*д. пед. н., завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки
НАПН України, Україна*

ДИДАКТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАНЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

Нині суспільство потребує випускника, який не лише оволодіває знаннями, а й реалізує себе завдяки їм: розвиває свій

творчий потенціал, проявляє свідоме ставлення до природи, суспільства тощо.

За типами знання поділяють на формалізовані: знання, які можна описати, задокументувати, розповісти іншим людям (формалізованими, наприклад, є знання про те, як у компанії замовляють канцелярські товари або як службовець може зажадати відшкодування понесених ним витрат; люди можуть безпосередньо передавати одне одному формалізовані знання як текст, відео, звук, програмне забезпечення тощо; неформалізовані знання - продукт особистого досвіду людини, що відбиває її переконання, моральні цінності і погляди (ці знання не можна побачити або задокументувати, проте передати їх можна за допомогою особистого і безпосереднього спілкування).

Знання є головним компонентом змісту освіти. Як вважає український дидакт О. Я. Савченко, розробка змісту освіти належить до найбільш важливих, складних і вічно актуальних проблем модернізації школи, сьогодні все гостріше постає проблема реалізації системного і більш результативного підходу до оновлення змісту загальної середньої освіти відповідно до сучасних умов [3, с. 3-4]. Водночас, залишаючись однією з основних складових змісту освіти, знання визначаються потрібними не самі по собі, а для розв'язання важливих життєвих проблем. Тобто, потрібні не знання заради самих знань, а їх засвоєння, що пов'язується зі здатністю їх компетентного використання у процесі діяльності. Водночас найбільш цінними для особистості і обов'язковими для засвоєння нею є фундаментальні теоретичні положення, які визначають розуміння світу в цілому (наукова картина світу) і конкретної дійсності зокрема.

Виокремлюють такі види знань: основні терміни і поняття, без яких неможливо зрозуміти жодного тексту, жодного висловлювання; факти щоденної дійсності і наукові факти, без знання яких неможливо зрозуміти закони науки, формувати переконання, доводити і обстоювати ідеї; основні закони науки, що розкривають зв'язки і відношення між різними об'єктами і явищами дійсності; теорії, що містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів, методи

пояснення і передбачення явищ певної предметної галузі; знання про способи діяльності, методи пізнання й історії здобуття знань (методологічні знання); знання про норми ставлення до різних явищ життя (оцінні знання).

Якістю об'єкта прийнято називати його властивість. Властивість є стійкою і постійною. Сутність об'єкта характеризується якістю знань про нього, яку слід відстежувати за повнотою, глибиною, систематичністю, системністю, оперативністю, гнучкістю, конкретністю, узагальненістю, розгорненням, згорнутістю, усвідомленістю і міцністю.

Вивчаючи й аналізуючи повноту як якість знань, учені дійшли висновку, що впливає ця характеристика зі змісту освіти, у який імплементовано змістові одиниці, що відбивають (за різними рівнями повноти) повноту навколишнього світу. Відповідна характеристика знань потребує також сукупності різних видів знань (для старшої школи переважно характерне лінійне їх поєднання, нанизування, що проявляється їх засвоєністю учнями на рівні прирощення, а не на рівні здобуття і творення нового знання), які підлягають неодмінному включенню до змісту освіти.

Глибина знань характеризується сукупністю усвідомлених учнями істотних зв'язків між знаннями. Наприклад, нами досліджено, що за формування системи знань про людину в учнів старшої школи такими метасукупними ознаками є біологічна, психологічна, соціологічні і культурологічна складові змісту освіти старшої школи. За цими складовими старшокласники (за результатами педагогічного експерименту) навчилися групувати різні предмети, виокремлювати знання про людину, з'ясовувати зв'язки між предметами, віднесеними до визначених складових, і встановлювати метапредметні зв'язки, характерні для умовно виокремлених складових. Систематичність знань характеризується усвідомленням складу певної сукупності знань, їх ієрархії та послідовності, тож важливим постає усвідомлення значущості одних знань, що виступають базовими для знань з інших предметів. Утім, має мати місце певний погляд на цю сукупність. У нашому дослідженні - людинознавчий погляд на знання, на їх сукупність, на міжпредметні і метапредметні характеристики [1].

Будь-яке здобуте старшокласниками знання може бути застосоване ними за різних ситуацій, навіть таких, що не передбачено змістом

предметів. За формування (під час реалізації розробленої нами рефлексійно-пізнавальної технології) у старшокласників системи знань поле використання здобутих, прирощених, привласнених і «винайдених» знань значно розширюється. Тільки суспільне пізнання за розвитку знань у свідомості кожної особистості сприяє нагромадженню способів застосування конкретних знань, а отже, ситуацій їх застосування. За таких умов знання набуває ще однієї якості - оперативності. З огляду на це, правомірно говорити про оперативність як якість, що характеризується кількістю ситуації, за яких старшокласник, особливо випускник школи, може свідомо застосувати одне чи інше привласнене знання.

Здійснений педагогічний експеримент дав змогу перевірити гнучкість знань, засвоєних учнями. Оскільки гнучкістю знань вважається готовність учня самостійно знаходити способи їх застосування за різноманітних (і змінних, коли у процесі розв'язання ситуації вводяться додаткові умови) ситуацій, то різні способи дій в одній і тій самій ситуації також є їх гнучкістю. Чим ширший варіативний ряд ситуації, які потребують пошуку нових способів застосування засвоєних знань, тим швидше старшокласник знаходитиме саме такий спосіб (або способи), що є оптимальним, а отже, знання учня є гнучкішими. Оволодівши такою методологією, учень може навіть сконструювати кілька способів застосування за тієї самої ситуації [2].

Компактність знань полягає у здатності учнів виражати (усно, письмово, у тілі мультимедіа) знання компактно. Компактність не можна вважати викінченою, коли щось головне упущено. Компактність має презентувати результат ущільнення сукупності знань. З іншого боку, має розкривати поступовість, що веде до стискання, згортання знань. Усвідомленість знань учнями розглядається як розуміння зв'язків між знаннями, виокремлення шляхів здобуття знань. Доводити своє знання - особливе вміння, що засвідчує їх усвідомленість. Серед іншого: розуміння принципу дії зв'язків, розгортання механізму їх становлення. Усвідомленість знань учнів впливає зі складових змісту освіти, з видів знань (особлива роль, як зазначалося, належить методологічним). Для формування узагальнених знань важливими є такі їх характеристики, як систематичність і системність знань. Причина криється в тому, що характер зв'язків між знаннями є кінцевим і повторюваним, тобто

Йдеться про причиново-наслідкові зв'язки, про зв'язки, що відображають відносини, умови і про структурні зв'язки. Отже, за якнайчастішого усвідомлення старшокласниками зв'язків між явищами, фактами, процесами ці знання у свідомості учнів систематизуються, стають системними.

Розвиток здатності старшокласників розгортати засвоєні знання є важливою умовою засвоєння змісту предметів. Цей процес залежить і від глибини, і від повноти, і від систематичності та системності. З іншого боку, умінь актуалізувати знання вимагають життєві ситуації, які є швидкоплинними, тож знання мають характеризуватися оперативністю та узагальненістю. Практика застосування учнями одних і тих самих знань завжди веде до їх згортання. Яскравий приклад, коли важливі знання концентруються у влучних виразах, крилатих словах, прислів'ях і приказках, якими може активно оперувати учень у подібних ситуаціях. Отже, процес формування системи знань у старшокласників потребує певного алгоритму, що уможлиблюється за реалізації відповідної технології.

Список використаних джерел

1. Васьківська Г. О. Метапредметний підхід до формування системи знань про людину як один із принципів сучасного підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*: зб. наук. праць. Київ: Пед. думка, 2012. Вип. 12. С. 42-50.
2. Осадченко І. І. Теорія і практика ситуаційного навчання у підготовці майбутніх учителів початкової школи: монографія. Умань: 1111 Жовтий, 2011. 414 с.
3. Савченко О. Я. Системний підхід до модернізації змісту загальної середньої освіти. *Рідна школа*. 2010. № 1-2. С. 3-7.